

KANSALLINEN
KOULUTUKSEN
ARVIOINTIKESKUS

VAIHTOEHTOJA, VALINTOJA JA UUSIA ALKUJA

– Arviointi nuorten opintopoluista ja ohjauksesta
perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheessa

"Asioista kerrottiin laajasti ja jos ei ollut tietoa mihin haluaa, koulussa kyllä autettiin saamaan jokin suunta." (opiskelija)

"Voitaisiin vaikka lisätä opon tunteja ja kannustaa puhumaan opojen kanssa enemmän." (opiskelija)

Sisällys

Arvioinnin lähtökohdat	4
Arviointikysymykset ja arvioinnin näkökulmat	5
Arvioinnissa mukana olleet koulutukset	6
Arvioinnin toteutus	7
Ohjaus jatko-opintoihin ja uravalintoihin perusopetuksen vuosiluokilla 7–9	8
Ohjaus valmentavissa ja valmistavissa sekä vapaan sivistystyön koulutuksissa	18
Ohjaus opintojen alkuvaiheessa toisella asteella	22
Ohjauksen resursointi	28
Nivelvaiheyhteistyö	29
Yhteishaun ja muiden koulutukseen hakeutumismuotojen toimivuus	30
Opiskelijoiden kokemukset kiusaamisesta ja oppimiseen liittyvistä vaikeuksista	32
Kehittämissuositukset	34

Kansikuva: Kevin Schmid

Arvioinnin lähtökohdat

Perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaihe on siirtymävaihe, jonka aikana nuoret pohtivat ja selkeyttävät omia mielenkiinnon kohteitaan, tavoitteitaan ja vaihtoehtojaan tulevien opintojen kannalta. Nivelvaiheessa nuoret tekevät tärkeitä jatko-opintoihin ja ammatilliseen suuntautumiseen liittyviä valintoja ja ratkaisuja. Koulutusjärjestelmän, työmarkkinoiden ja yhteiskunnan muutosten myötä nuorten koulutus- ja ammatinvalinta on monimutkaistunut. Samalla ohjauksen merkitys on kasvanut.

Ohjauksen keskeisenä tehtävänä on tukea nuorten itsetuntemuksen kehittymistä, lisätä tietoisuutta erilaisista jatko-opintovaihtoehdoista ja työelämästä sekä tukea valintojen ja päätösten tekemisen oppimista ja valmiutta kohdata elämän muutostilanteita. Ohjauksen tehtävänä on myös tukea nuoria jatko-opintoihin hakeutumisessa sekä uusiin opintoihin kiinnittymisessä.

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi) toteutti vuosina 2018–2019 arvioinnin perusopetuksen ja toisen asteen nivelvaiheesta. Ohjauksen lisäksi arvioitiin yhteishaun ja muiden koulutukseen hakeutumismuotojen toimivuutta sekä nivelvaiheyhteistyötä.

Tässä tiivistelmäjulkaisussa esitellään arvioinnin keskeisiä tuloksia, johtopäätöksiä ja kehittämissuosituksia.

Arviointikysymykset

- Miten ohjaus jatko-opintoihin ja uravalintoihin toimii perusopetuksen vuosiluokilla 7–9?
- Miten ohjaus toimii opintojen alkuvaiheessa toisella asteella ja nivelvaiheen koulutuksissa?
- Miten yhteishaku ja muut koulutukseen hakeutumisen muodot toimivat toisen asteen sekä valmentavien, valmistavien ja vapaan sivistystyön koulutuksissa?
- Miten ohjauksen ja muiden nivelvaiheeseen liittyvien toimintojen arviointi ja kehittäminen toteutuvat opetuksen ja koulutuksen järjestäjien toiminnassa?
- Miten toimivaa on opetuksen ja koulutuksen järjestäjien nivelvaiheyhteistyö eri koulutusasteiden kesken sekä nuorisotyön ja TE-palvelujen kanssa?

Arvioinnin näkökulmat

- Ohjauksen *saatavuus* (onko neuvonta- ja ohjauspalveluja eri muodoissaan tarjolla) ja *saavutettavuus* (onko oppijoilla käytettävissä riittävästi tietoa ohjauksesta, ja miten sujuvasti he pääsevät ohjauksen piiriin).
- *Tarvevastaavuus*: miten hyvin ohjauksessa huomioidaan oppijoiden erilaisia tarpeita ja tavoitteita. Perusopetuksen osalta arvioitiin myös oppijoiden mahdollisuuksia tutustua erilaisiin jatko-opintovaihtoehtoihin sekä työelämään tutustumisen ja valinnaisaineiden roolia osana jatko-opintoihin ja uravalintoihin suuntautumista.
- *Urasuunnittelutaidot* (oppijoiden *itsetuntemus* sekä *tiedonhankinta-* ja *päätöksentekotaidot*).
- Lisäksi selvitettiin ohjauksen *resursseihin* ja *ohjaussuunnitelmaan* liittyviä asioita.

Arvioinnissa mukana olleet koulutukset

- Nivelvaiheen koulutukset
- perusopetus
  - lisäopetus
  - ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA)
  - lukiokoulutukseen valmistava koulutus (LUVA)
  - vapaan sivistystyön pitkät opintolinjat
  - nuorten lukiokoulutus
  - ammatillinen perustutkintokoulutus

Arvioinnin toteutus

Arvioinnin toteutti asiantuntijaryhmä, jossa oli mukana edustajia Karvista, eri koulutusasteilta, ohjauksen koulutuksesta ja tutkimuksesta sekä TE-palvelujen ja nuorisotoimen sektoreilta.

Arviointiaineistoa hankittiin järjestäjä- ja opiskelijakyselyillä, jotka suunnattiin:

- Perusopetuksen, toisen asteen koulutuksen ja vapaan sivistystyön järjestäjille (yhteensä 458 järjestäjää) -> monitahoiset vastaajaryhmät (opinto-ohjaajia, opettajia, rehtoreita)
- Toisella asteella ja nivelvaiheen koulutuksissa aloittaneille alle 29-vuotiaille opiskelijoille. Kyselyyn vastasi kaikkiaan 15 443 opiskelijaa, jotka opiskelivat eri koulutuksissa seuraavasti:

Nuorten lukiokoulutus	8 542
Aikuisten lukiokoulutus	137
Ammatilliseen perustutkintoon johtava koulutus	4 864
Kaksoistutkinto (ylioppilastutkinto ja ammatillinen perustutkinto)	495
Lisäopetus (kymppiluokka)	332
Ammatilliseen koulutukseen valmentava koulutus (VALMA)	736
Lukiokoulutukseen valmistava koulutus (LUVA)	118
Kansanopiston pitkä opintolinja	203
Jokin muu	16
Yhteensä	15 443

Ohjaus jatko-opintoihin ja uravalintoihin perusopetuksen vuosiluokilla 7–9

Ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus

Jatko-opintoihin ja uravalintoihin ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus ovat perusopetuksessa pääosin hyvällä tasolla. Valtaosa opiskelijoista oli saanut tarvittaessa henkilökohtaista ohjausta jatko-opintojen suunnitteluun. Myös opetuksen järjestäjät pitivät yksilöohjauksen toteutumista vahvuutena. Sen sijaan ryhmämuotoinen ohjaus ja vertaistuen hyödyntäminen ohjauksessa eivät toteudu yhtä hyvin. Lisäksi digitalisaation ja teknologian mahdollisuuksia tulisi hyödyntää ohjauksessa systemaattisemmin.

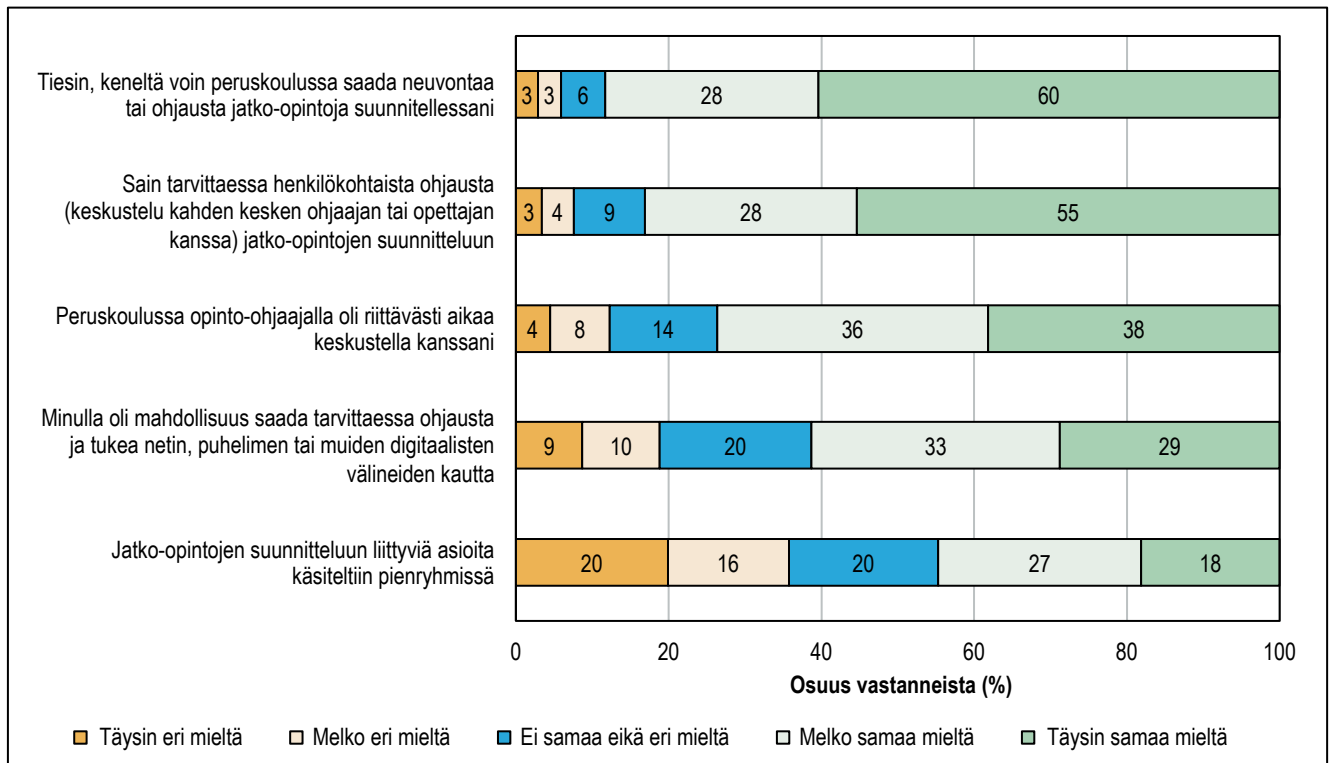
Järjestäjistä:

- 94 % arvioi oppilaiden mahdollisuuden yksilöohjauksen toteutuvan hyvin tai erittäin hyvin.
- 92 % arvioi oppilaiden yhdenvertaiset mahdollisuudet saada ohjausta toteutuvan hyvin tai erittäin hyvin.
- 24 % arvioi mahdollisuuden ryhmämuotoiseen ohjaukseen toteutuvan korkeintaan kohtalaisesti.
- 47 % näki mahdollisuuden neuvontaan ja ohjaukseen digitaalisten välineiden kautta toteutuvan korkeintaan kohtalaisesti.
- 37 % huomioi vertaistuen mahdollisuudet ohjauksessa korkeintaan kohtalaisesti.

Suuret, yli 600 oppilaan opetuksen järjestäjät arvioivat ohjauksen saatavuuden ja saavutettavuuden toteutuvan hieman heikommin kuin tätä pienemmät opetuksen järjestäjät.

Opiskelijakyselyn mukaan valtaosa opiskelijoista oli tietoisia, keneltä neuvontaa ja ohjausta oli peruskoulussa mahdollista saada, ja he olivat saaneet henkilökohtaista ohjausta. Kuitenkin osa opiskelijoista koki, ettei ollut tietoinen keneltä ohjausta saa ja ettei ollut saanut tarvittaessa ohjausta.

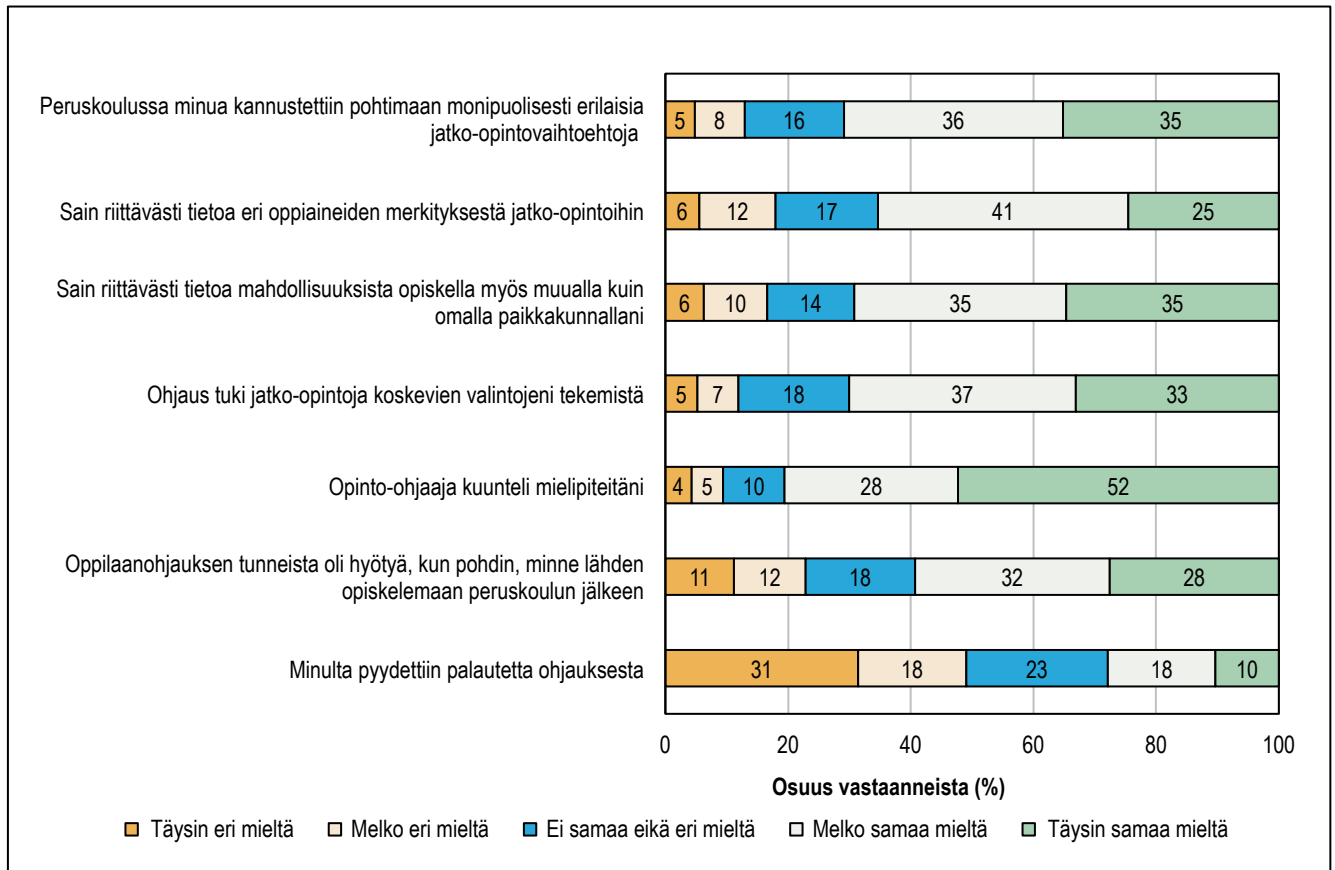
Ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus perusopetuksessa opiskelijoiden kokemusten mukaan (n = 12 298–14 678)

Ohjauksen tarvevastaavuus

Arviointitulosten mukaan perusopetuksessa huomioidaan melko hyvin oppilaiden tarpeita jatko-opintoihin ja uravalintoihin ohjauksessa. Enemmistö opiskelijoista koki, että peruskoulussa heitä oli kannustettu pohtimaan monipuolisesti erilaisia jatko-opintovaihtoehtoja ja että ohjaus tuki jatko-opintoja koskevien valintojen tekemistä. Opiskelijat olivat tyytyväisiä siihen, että opinto-ohjaajat olivat kuunnelleet heitä.

Aineenopetuksessa ja ohjauksessa tulee antaa enemmän tietoa ja pohtia yhdessä oppilaiden kanssa eri oppiaineiden merkitystä jatko-opintojen kannalta. Myös opiskelumahdollisuuksista oman paikkakunnan ulkopuolella tulisi antaa enemmän tietoa. Luokkamuotoista ohjausta tulee kehittää tukemaan entistä paremmin oppilaiden jatko-opintojen pohdintaa, suunnittelua ja päätöksentekoa. Oppilailta tulisi myös kerätä enemmän ja säännöllisemmin palautetta ohjauksesta.

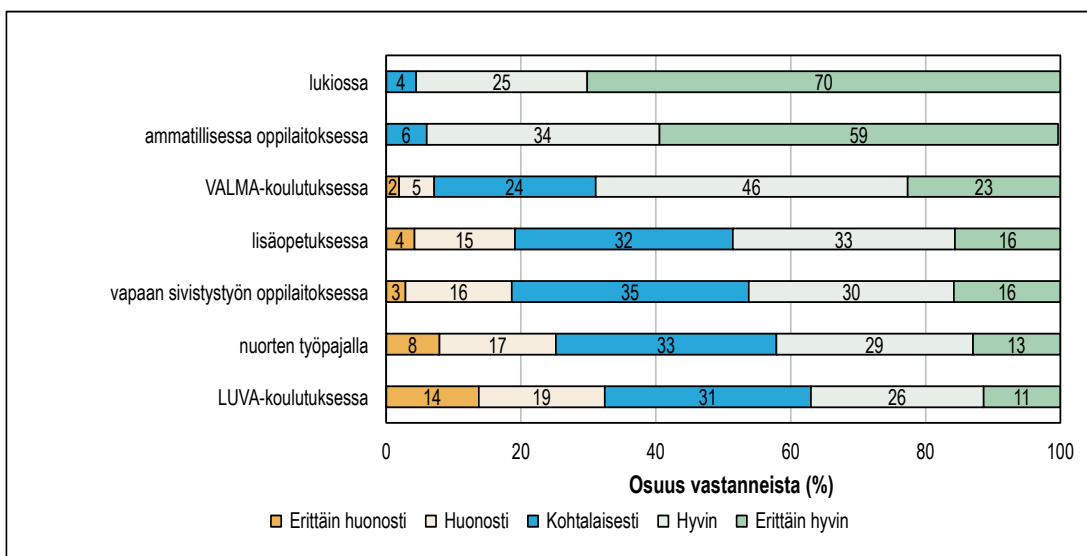
- Opiskelijat olivat tyytyväisiä siihen, että opinto-ohjaajat kuuntelivat heidän mielipiteitään peruskoulussa. Vastaajista noin 70 % oli täysin tai melko samaa mieltä siitä, että peruskoulussa heitä kannustettiin pohtimaan monipuolisesti erilaisia jatko-opintovaihtoehtoja, ja että ohjaus tuki jatko-opintoja koskevien valintojen tekemistä.
- Hieman kriittisemmin opiskelijat suhtautuivat oppilaanohjauksen tuntien hyödyllisyyteen jatko-opintojen suunnittelun kannalta, tiedon riittävyyteen eri oppiaineiden merkityksestä sekä saamaansa tietoon opiskelumahdollisuuksista oman paikkakunnan ulkopuolella.
- Vain alle kolmannekselta opiskelijoista oli pyydetty palautetta ohjauksesta.

Opiskelijoiden näkemykset tarpeidensa huomioinnista jatko-opintoihin ja uravalintoihin ohjauksessa perusopetuksessa (n = 11 444–14 317)

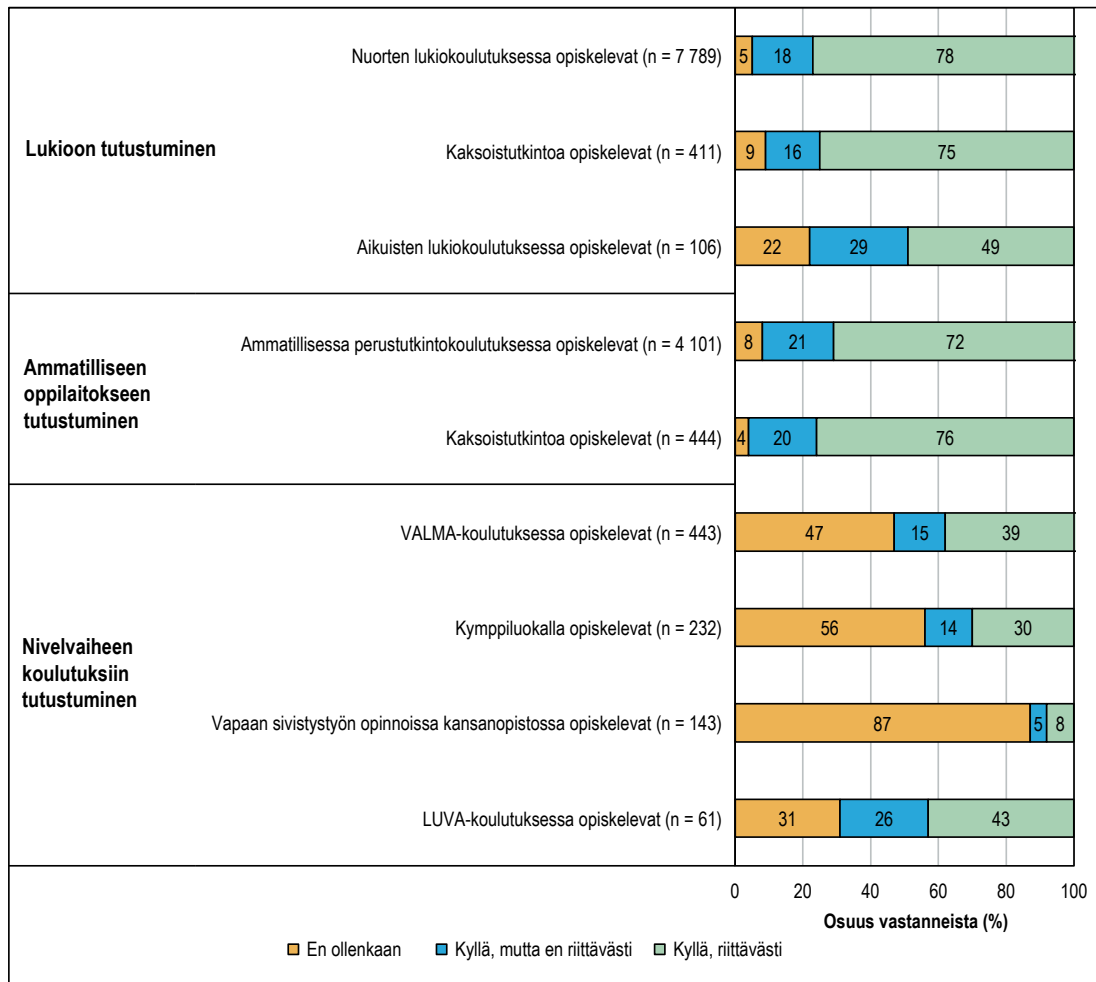
Jatko-opintoihin tutustumismahdollisuudet peruskoulussa

Perusopetuksen järjestäjien mukaan parhaiten toteutuu mahdollisuus tutustua jatko-opintoihin lukiossa ja ammatillisessa oppilaitoksessa. Tutustumismahdollisuudet valmentaviin ja valmistaviin koulutuksiin sekä muihin nivelvaiheen toteutuksiin toteutuvat heikommin. Mahdollisuus tutustua LUVA-koulutukseen ja nuorten työpajatoimintaan arvioitiin heikoimmiksi.

Perusopetuksen järjestäjien näkemys siitä, miten hyvin toteutuu oppilaiden mahdollisuus tutustua tarvittaessa opintoihin eri jatko-opintopaikoissa (n = 219–316)

Myös opiskelijoista suurin osa koki saaneensa peruskoulussa tarvitsemaansa tietoa opiskelusta lukiossa ja ammatillisessa koulutuksessa. Sen sijaan nivelvaiheen koulutuksista tietoa tulisi antaa enemmän. Vain harvat nivelvaiheen koulutuksissa opiskelevista olivat päässeet peruskouluaikana tutustumaan näihin koulutuksiin.

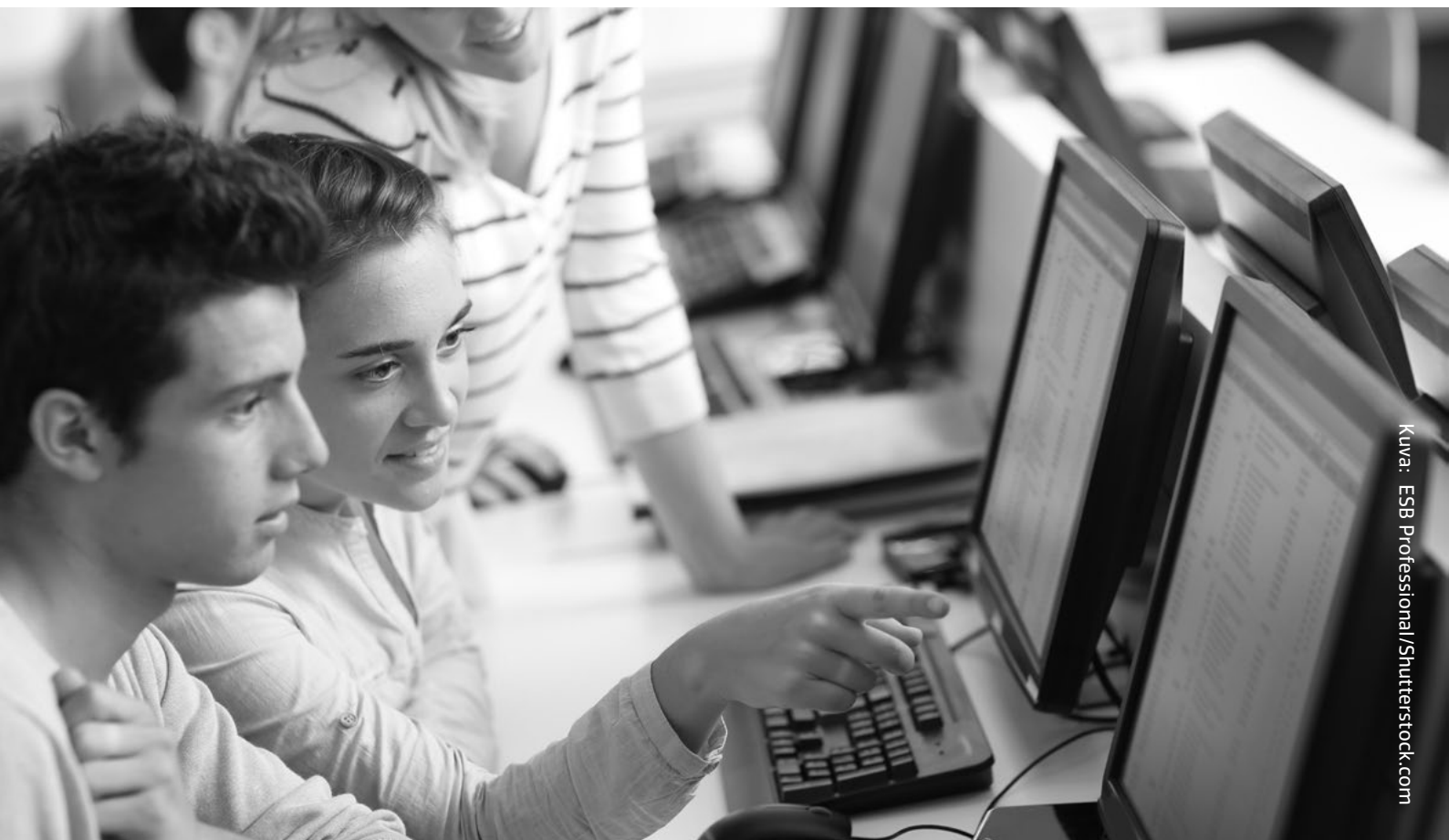

Opiskelijoiden kokemukset siitä, missä määrin he pääsivät peruskoulun aikana tutustumaan opiskeluun siinä koulutuksessa, jossa he nykyään opiskelevat

Työelämään tutustuminen ja valinnaisaineet

Suurin osa opiskelijoista oli päässyt tutustumaan peruskoulussa erilaisiin ammatteihin, ja valtaosa koki TET-jaksojen lisännen heidän tietojaan työelämästä. **Työelämään tutustumista ja TET-jaksoja** tulee kuitenkin kehittää menetelmällisesti niin, että ne palvelevat oppilaita paremmin jatko-opintoihin ja uravalintoihin liittyvässä suunnittelussa ja päätöksenteossa.

Arviointitulosten mukaan enemmistö opiskelijoista koki, että heillä oli peruskoulussa mahdollisuus valita itseään kiinnostavia valinnaisaineita. Sen sijaan **valinnaisaineiden** hyödyt jatko-opintojen pohdintaan ja suunnitteluun jakoivat opiskelijoiden mielipiteitä.

"Enemmän TET- jaksoja, myös 7. ja 8. luokalla. Enemmän tutustumista eri aloihin ja varsinkin uusiin ammatteihin."

"Voitaisiin tuoda esille enemmän erilaisia ammattivaihtoehtoja ja kannustaa oppilaita valitsemaan omien kiinnostusten mukaan."

"Voitaisiin kertoa enemmän esimerkiksi oppiaineiden vaikutuksesta jatko-opintojen kannalta."

Itsetuntemuksen sekä päätöksenteko- ja tiedonhankintataitojen kehittyminen perusopetuksessa

Opetuksen järjestäjien mukaan päättöarvioinnin merkityksen ja jatko-opintojen vaatimusten käsittely ohjauksessa toteutuvat hyvin. Ohjaus myös edistää oppilaan luottamusta omiin tasavertaisiin mahdollisuuksiin koulutuksessa ja tukee itsetuntemuksen ja itsearviointitaitojen kehittymistä. Oppilaan osallisuuden, vastuullisuuden ja päätöksenteon tukeminen sekä oppiaineiden merkityksen tunnistamisen edistäminen toteutuvat järjestäjien mukaan pääosin hyvin.

Valtaosa opiskelijoista koki peruskoulussa oppineensa tiedostamaan, millaisia jatko-opintovaihtoehtoja heillä on, ja tunnistamaan omia kiinnostuksen kohteitaan sekä vahvuuksiaan ja heikkouksiaan. Enemmistö koki myös oppineensa pohtimaan erilaisten opintojen ja ammattialojen soveltuvuutta ja omia ennakkokäsityksiään niistä.

Päätöksentekotaitoihin liittyen opiskelijat kokivat oppineensa parhaiten ymmärtämään valintojensa vaikutusta tulevaisuuteensa sekä ottamaan vastuuta tekemistään päätöksistä. Kolme neljästä oli sitä mieltä, että he olivat oppineet asettamaan tavoitteita, pohtimaan eri oppiaineiden merkitystä jatko-opintojen kannalta sekä päättämään valinnoistaan itsenäisesti.

Valtaosa järjestäjistä ja opiskelijoista oli sitä mieltä, että peruskoulussa ohjataan ja opitaan hyvin hakemaan opintoihin ja toimimaan hakujärjestelmässä. Myös tiedonhankintataitojen tukeminen toimii melko hyvin, joskin erilaisten tietolähteiden hyödyntäminen jatko-opintojen suunnittelussa voisi olla tehokkaampaa. Kehittämisen tarpeita on opiskelijavastausten perusteella myös työelämää koskevan tiedon hankinnassa.

Vaikka valtaosa opiskelijoista koki itsetuntemuksensa ja päätöksentekotaitojensa kehittyneen hyvin peruskoulussa, kuitenkin noin 10 prosenttia opiskelijoista oli eri mieltä siitä, että oli peruskoulussa oppinut tunnistamaan vahvuuksiaan ja heikkouksiaan sekä pohtimaan eri opintovaihtoehtojen soveltuvuutta itselleen. Suunnilleen sama osuus opiskelijoista ei myöskään kokenut päätöksentekotaitojensa kehittyneen peruskoulussa.

Urasuunnittelutaitojen näkökulmasta tarpeen on myös vahvistaa oppilaiden valmiuksia haakea neuvontaa ja ohjausta jatko-opintoihin ja uravalintoihin liittyvän suunnittelun tueksi.

Opiskelijoiden kokemuksella **vanhempiensa tarjoamasta tuesta** oli vahva yhteys kokeemukseen itsetuntemuksen, päätöksentekotaitojen ja tiedonhankintataitojen kehittymisestä: ne opiskelijat, jotka olivat saaneet tukea vanhemmiltaan jatko-opintojen suunnittelussa ja valintojen teossa kokivat itsetuntemuksensa sekä päätöksenteko- ja tiedonhankintataitojensa kehittyneen paremmin kuin ne, joita vanhemmat eivät olleet tukeneet.

Opinto-ohjaajan kanssa käytyjen keskustelujen määrällä oli myös positiivinen yhteys siihen, miten vastaajat kokivat urasuunnittelutaitojensa kehittyneen peruskoulussa: mitä useammin opinto-ohjaajan kanssa oli käyty kahdenkeskisiä keskusteluja, sitä paremmaksi itsetunnon sekä tiedonhankinta- ja päätöksentekotaitojen kehittyminen koettiin.

Ohjaus valmentavissa ja valmistavissa sekä vapaan sivistystyön koulutuksissa

Ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus

Opiskelijoiden mahdollisuus saada henkilökohtaista ohjausta toteutuu hyvin valmentavissa, valmistavissa ja vapaan sivistystyön koulutuksissa. Valtaosa opiskelijoista koki, että heillä oli ollut tarvittaessa mahdollisuus keskustella kahden kesken ohjaajan tai opettajan kanssa. Enemmistö niistä, joilla oli ollut opiskelussa ongelmia, koki saaneensa apua niihin. Osa opiskelijoista olisi kuitenkin kaivannut enemmän tukea ja yksilöllisistä tarpeista lähtevää ohjausta.

- Järjestäjien vastausten mukaan opiskelijoiden mahdollisuus saada henkilökohtaista ohjausta toteutuu hyvin kaikissa nivelvaiheen koulutuksissa – parhaiten lisäopetuksessa. Hieman heikoimmin toteutuu mahdollisuus ohjaukseen digitaalisten palveluiden, kuten mobiililaitteiden tai Skype:n kautta.
- Järjestäjävastausten perusteella ohjauksen toteuttamiseen on parhaiten resursseja lisäopetuksessa ja heikoiten VALMA-koulutuksessa.
- Opiskelijakyselyn mukaan nivelvaiheen koulutuksissa opiskelevat olivat saaneet hyvin tietoa, millaista ohjausta on mahdollista saada ja keneltä. Yksilöohjausta on ollut hyvin saatavilla, ja myös ohjausta digitaalisten välineiden kautta on ollut tarvittaessa mahdollista saada. Parhaiten ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus toteutuu opiskelijakyselyn mukaan vapaan sivistystyön opintolinjoilla.

Ohjauksen tarvevastaavuus ja opintojen käynnistyminen

Nivelvaiheen koulutuksissa opiskelijoiden ohjaustarpeita selvitetään järjestäjien mukaan riittävästi. Opiskelijoiden mahdollisuudet tutustua monipuolisesti ammatteihin, työelämään ja erilaisiin koulutusvaihtoehtoihin toteutuvat järjestävävastausten mukaan parhaiten VALMA-koulutuksessa ja lisäopetuksessa.

Nivelvaiheen koulutuksissa valtaosa opiskelijoista koki, että opintojen suunnittelussa on huomioitu heidän tavoitteitaan ja että opinnot ovat käynnistyneet hyvin. Opiskelijoiden elämäntilanteen ja vertaistuen entistä parempi huomiointi osana ohjausta on kuitenkin tärkeää myös nivelvaiheen koulutuksissa.

VALMA- ja LUVA-koulutuksessa valtaosalle opiskelijoista oli laadittu opiskelijan kanssa henkilökohtainen suunnitelma opintoja tai osaamisen kehittämistä varten. Lisäopetuksessa henkilökohtainen suunnitelma oli laadittu suurimmalle osalle, mutta hieman harvemmin kuin VALMA- ja LUVA-koulutuksessa. Vapaan sivistystyön linjoilla opiskelevien vastausten mukaan vain vajaalle kolmannekselle opiskelijoista oli laadittu henkilökohtainen opintosuunnitelma.

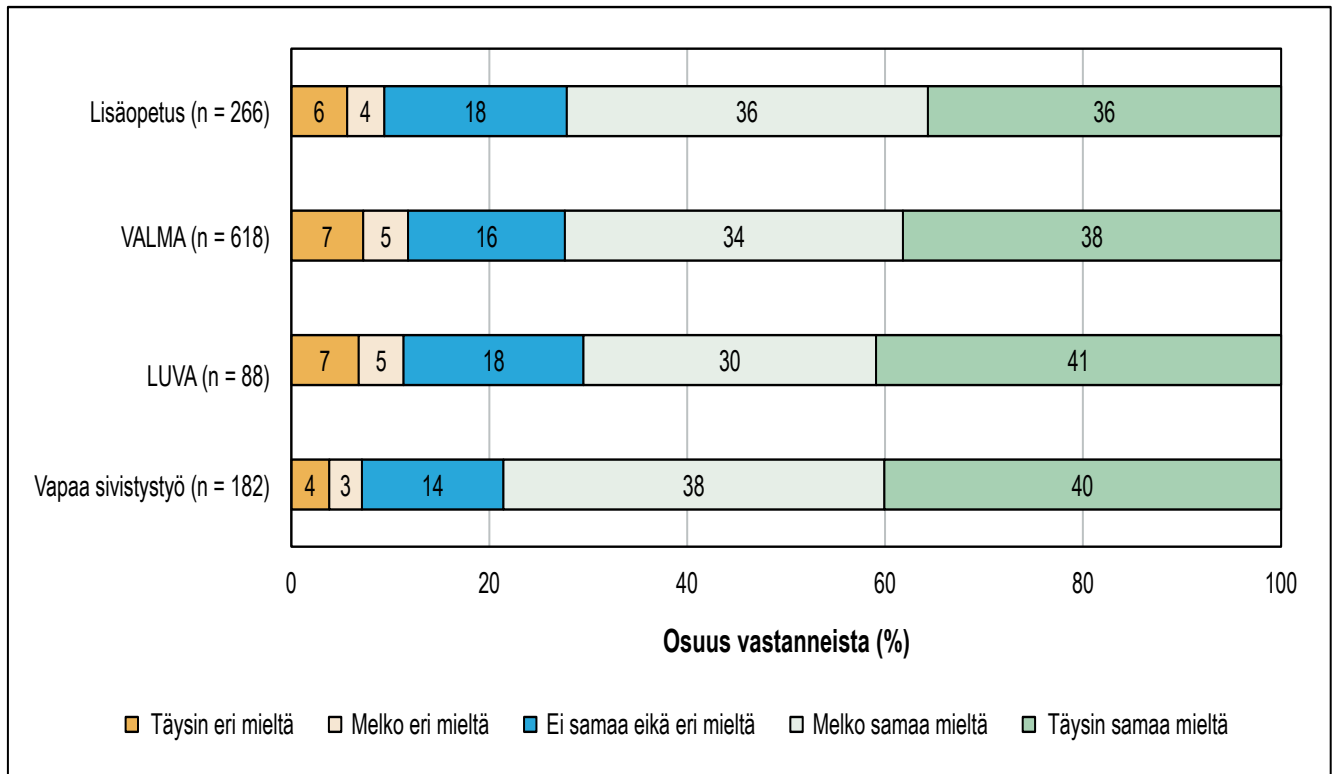
Opiskelijoiden ryhmäytyminen oli tapahtunut parhaiten vapaan sivistystyön opinnoissa.

Perusopetuksen oppiaineiden arvosanojen korottamismahdollisuus toteutui parhaiten lisäopetuksessa ja heikoiten VALMA-koulutuksessa.

Urasuunnittelutaidot

- Opiskelijakyselyn perusteella nivelvaiheen koulutuksissa opiskelevien urasuunnittelutaidot olivat peruskouluaikana kehittyneet heikommin kuin toisella asteella opiskelevien.
- Nivelvaiheen koulutusten järjestäjävastausten mukaan ohjauksen vaikuttavuus on vahvinta opiskelijoiden itsetuntemuksen ja itsearviointitaitojen tukemisessa sekä erilaisten vaihtoehtojen monipuolisessa tarkastelussa opiskelijan suunnitelmien ja valintojen tueksi. Kaikissa koulutuksissa tasaisen hyväksi arvioitiin myös ohjauksen kyky varmistaa, että opiskelija tiedostaa jatko-opintojen vaatimuksia.
- Myös opiskelijat olivat sitä mieltä, että he ovat saaneet hyvin tietoa jatko-opintovaihtoehtoista ja heitä on kannustettu pohtimaan erilaisia vaihtoehtoja. Parhaiten tietoa työelämästä kokivat saaneensa VALMA-koulutuksessa opiskelevat.
- Eri koulutuksissa opiskelevat olivat lähes yhtä hyvin tietoisia nykyisten opintojen merkityksestä jatko-opintojen tai työuran kannalta. Samoin he tiesivät, mikä merkitys heidän tekemillään valinnoilla on tulevaisuuden kannalta.
- Vapaan sivistystyön ja LUVA-koulutuksen opiskelijat kokivat urasuunnittelutaitoihin liittyvän osaamisensa hieman paremmaksi kuin lisäopetuksessa ja VALMA-koulutuksessa opiskelevat. Eniten eroja eri koulutuksissa opiskelevien vastauksissa oli nykyisten opintojen suunnittelun sekä neuvonnan ja ohjauksen hakemisen osalta.

Pääsääntöisesti opiskelijat kokivat, että nykyiset opinnot ovat selkeyttäneet heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan. Eniten suunnitelmat olivat selkeytyneet vapaan sivistystyön linjoilla opiskelevilla.

Opiskelijoiden kokemukset siitä, onko opiskelu nykyisessä koulutuksessa selkeyttänyt heidän tulevaisuuden suunnitelmiaan

Ohjaus opintojen alkuvaiheessa toisella asteella

Ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus opintojen alkuvaiheessa

Toisen asteen koulutuksen osalta lukiokoulutuksessa vastuu opintojen alkuvaiheen ohjauksesta kuuluu pääsääntöisesti opinto-ohjaajille, kun taas ammatillisessa koulutuksessa ryhmänohjaajille.

Lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa ohjauksen saatavuus ja saavutettavuus opintojen alkuvaiheessa ovat pääosin hyvällä tasolla.

Sekä ammatillisen koulutuksen että lukiokoulutuksen järjestäjät arvioivat lähes yhtä hyväksi opiskelijoidensa mahdollisuuden yksilöohjaukseen. Ryhmämuotoisen ohjauksen mahdollisuuden arvioitiin toteutuvan hieman paremmin ammatillisessa koulutuksessa, mutta opiskelijoiden vertaistuki puolestaan huomioidaan paremmin lukiokoulutuksessa.

Noin kolmasosa molempien sektoreiden järjestäjistä arvioi digitaalisten palvelujen kautta tapahtuvan ohjauksen mahdollisuuksien toteutuvan korkeintaan kohtalaisesti. Suurin osa molempien sektoreiden järjestäjistä piti hyvänä opiskelijoiden mahdollisuuksia saada yhdenvertaisesti ohjausta. Lukiokoulutuksessa tämän arvioitiin kuitenkin toteutuvan hieman paremmin.

Ammatillisessa koulutuksessa opiskelijamäärältään pienet järjestäjät arvioivat ohjauksen saatavuuden ja saavutettavuuden toteutuvan kokonaisuudessaan paremmin kuin suuret järjestäjät.

Valtaosa opiskelijoista sekä ammatillisessa että lukiokoulutuksessa oli tietoisia, millaista ohjausta ja tukea heillä on mahdollista saada ja keneltä ohjausta saa. Ammatillisessa koulutuksessa opiskelevista hieman suurempi osuus opiskelijoista oli epätietoisia siitä, millaista ohjausta ja tukea on mahdollista saada.

Lukiokoulutuksen opiskelijoista 88 % ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 81 % oli sitä mieltä, että he olivat saaneet riittävästi tietoa opintojen tavoitteista ja sisällöistä. Eri mieltä olevien osuus oli hieman suurempi ammatillisessa koulutuksessa opiskelevilla.

Lukio-opiskelijoista 93 % ja ammatillisen koulutuksen opiskelijoista 89 % koki, että heillä on mahdollisuus tarvittaessa keskustella kahden kesken ohjaajan tai opettajan kanssa opinnoistaan. Mahdollisuus saada ohjausta ja tukea netin, puhelimen tai muiden digitaalisten välineiden kautta koettiin yhtä hyväksi molemmilla sektoreilla.

Ohjauksen tarvevastaavuus ja opintojen käynnistyminen

Toisen asteen opintojen alkuvaiheessa opiskelijoiden ohjaustarpeiden selvittäminen ja erilaisuuden huomiointi toteutuvat järjestäjävastausten mukaan melko hyvin. Sen sijaan oppimisen vaikeuksiin ja oppimistaitoihin liittyvässä tarvelähtöisessä tuessa sekä keskeyttämiskaarassa olevien opiskelijoiden tunnistamisessa ja tuessa on kehitettävää molemmilla sektoreilla.

Oppimisvaikeuksien tuen arvioitiin toteutuvan hieman paremmin ammatillisessa koulutuksessa, kun taas oppimis- ja opiskelutaitojen tuen lukiokoulutuksessa. Lukiokoulutuksen järjestäjistä 67 % ja ammatillisen koulutuksen järjestäjistä 72 % arvioi tuen oppimisvaikeuksissa toteutuvan hyvin tai erittäin hyvin. Oppimis- ja opiskelutaitojen tuen koki toteutuvan hyvin tai erittäin hyvin 71 % lukiokoulutuksen ja 54 % ammatillisen koulutuksen järjestäjistä.

Opintojen alkuvaiheessa opiskelijoiden jatko-opintoihin liittyvien tavoitteiden selvittäminen toteutuu järjestäjäkyselyn perusteella paremmin lukiokoulutuksessa ja työllistymiseen liittyvien tavoitteiden selvittäminen ammatillisessa koulutuksessa.

Keskeyttämiskaarassa olevia opiskelijoita tunnistetaan ja tuetaan järjestäjävastausten mukaan hieman paremmin lukiokoulutuksessa.

Valtaosa lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen järjestäjistä oli sitä mieltä, että ohjaus opintojen alkuvaiheessa tukee hyvin opiskelijoiden motivaatiota ja sitoutumista opiskeluun sekä opiskelijoiden ryhmäytymistä. Mitä suurempi ammatillisen koulutuksen järjestäjä opiskelijamäärältään oli, sitä heikommin se arvioi tuen ryhmäytymiseen toteutuvan.

Opiskelijat olivat tyytyväisiä siihen, että heidän jatko-opintoihinsa ja työuraansa liittyviä tavoitteitaan sekä aikaisempaa osaamistaan on huomioitu opintojen suunnittelussa. Opiskelijoiden elämäntilannetta tulisi kuitenkin huomioida vielä kokonaisvaltaisemmin opintojen suunnittelussa.

- Opiskelijoiden kokemusten mukaan molemmilla sektoreilla on huomioitu hyvin opiskelijoiden jatko-opintoihin ja työuraan liittyvät tavoitteet. Noin 80 % opiskelijoista oli samaa mieltä siitä, että opintojen suunnittelussa on otettu huomion heidän aikaisempi osaamisensa ja valmiutensa itsenäiseen opiskeluun sekä huomioitu heidän opiskelutaitonsa ja ohjaukseen liittyvät tarpeensa. Suurin osa koki myös, että heidän elämäntilanteensa on huomioitu, mutta asiasta eri mieltä olevien osuudet olivat tässä hieman suuremmat kuin muissa väittämässä.
- Valtaosa molempien sektorien opiskelijoista oli tyytyväisiä opintojen alkuvaiheeseen. Ammatillisessa koulutuksessa opiskelevat kokivat opintojen käynnistyneen hieman paremmin kuin lukiossa opiskelevat. Lukiolaiset olivat sen sijaan hieman tyytyväisempiä opintotarjonnan kiinnostavuuteen ja mahdollisuuksiinsa vaikuttaa omien opintojensa suunnitteluun.
- Sekä ammatillisessa koulutuksessa että lukiokoulutuksessa opiskelevista valtaosa oli tutustunut hyvin muihin opiskelijoihin ja koki olevansa osa opiskelijaryhmää.
- Valtaosalle ammatillisen koulutuksen opiskelijoista oli laadittu opiskelijan kanssa yhteistyössä henkilökohtainen osaamisen kehittämissuunnitelma. Lukiokoulutuksessa sen sijaan vain vajaalle 40 %:lle oli laadittu henkilökohtainen opiskelusuunnitelma kyselyn toteutushetken mennessä.

Urasuunnittelutaitojen tukeminen

Toisen asteen koulutusta järjestävien mukaan ohjaus opintojen alkuvaiheessa tukee melko hyvin opiskelijoiden itsetuntemusta ja urasuunnittelutaitoja.

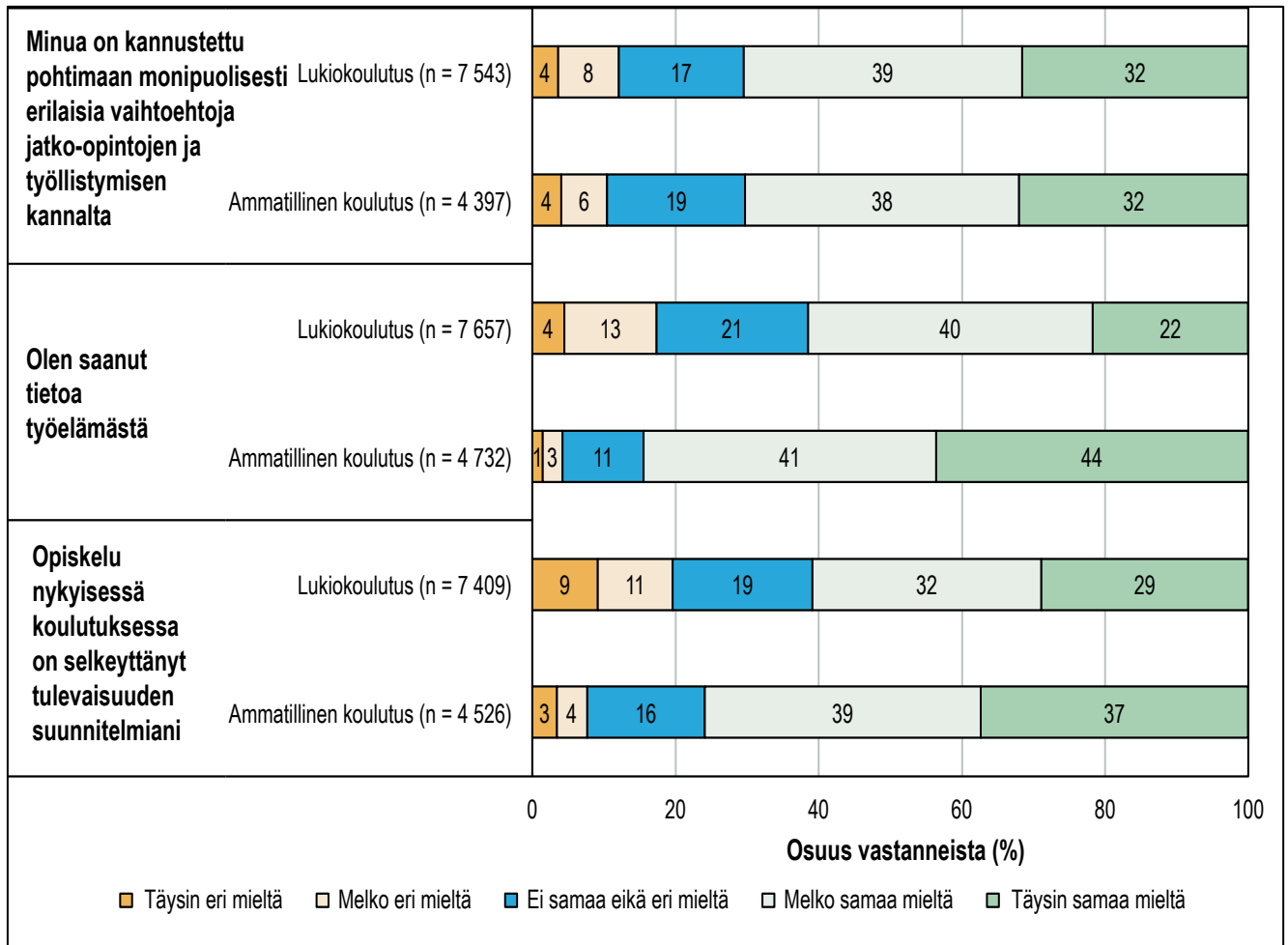
Lukiokoulutuksen järjestäjistä 92 % ja ammatillisen koulutuksen järjestäjistä 89 % arvioi ohjauksen tukevan hyvin opiskelijan motivaatiota ja sitoutumista opiskeluun.

84 % lukiokoulutuksen ja 77 % ammatillisen koulutuksen järjestäjistä oli sitä mieltä, että ohjaus tukee hyvin opiskelijoiden itsetuntemuksen ja itsearviointitaitojen kehittymistä.

Suurin ero oli väittämässä, joka koski erilaisten vaihtoehtojen monipuolista käsittelyä opiskelijan suunnitelmien ja valintojen tueksi. Lukiokoulutuksen järjestäjistä 87 % ja ammatillisen koulutuksen järjestäjistä 77 % arvioi tämän toteutuvan hyvin tai erittäin hyvin opintojen alkuvaiheen ohjauksessa.

Opiskelijamäärältään pienet ammatillisen koulutuksen järjestäjät arvioivat itsetuntemuksen ja urasuunnittelutaitojen tuen toteutuvan kokonaisuudessaan paremmin kuin suuret järjestäjät.

Sekä lukioissa että ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevat arvioivat saaneensa yhtä paljon kannustusta jatko-opintojen ja työllistymisensä kannalta. Ammatillisessa koulutuksessa opiskelevat olivat kuitenkin saaneet enemmän tietoa työelämästä, ja he myös kokivat nykyisen koulutuksensa selkeyttäneen tulevaisuuden suunnitelmia enemmän kuin lukioissa opiskelevat.

Lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa opiskelevien kokemukset urasuunnittelutaitojen ohjauksesta

Ohjauksen resursointi

Perusopetuksen järjestäjien mukaan tehostettua ja erityistä tukea tarvitsevien sekä vieras-kielisten oppilaiden ohjauksen lisätarpeen huomiointi ei toteudu tällä hetkellä kovin hyvin. Opiskelijakyselyn mukaan niillä opiskelijoilla, joilla oli paljon tai erittäin paljon kokemuksia oppimiseen liittyvistä vaikeuksista peruskoulussa, oli useammin negatiivisia kokemuksia ohjauksen saatavuudesta ja saavutettavuudesta sekä urasuunnittelutaitojensa kehittymisestä.

Lukiokoulutuksen järjestäjät arvioivat resurssien riittävyyden alkuvaiheen ohjaukseen paremmaksi kuin ammatillisen koulutuksen järjestäjät.

Mitä suurempi perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen järjestäjä oppilas- tai opiskelijamäärältään oli, sitä heikommaksi ne kokivat resurssiensa riittävyyden.

Osalla perusopetuksen järjestäjistä ylittyi perusopetuksen laatukriteerien suosittelema enimmäisoppilasmäärä opinto-ohjaajaa kohden. Myös osalla toisen asteen järjestäjistä ohjattavien määrä opinto-ohjaajaa kohden oli hyvin suuri.

Tärkeä resurssi ohjauksen riittävyttä ja laatua arvioitaessa on myös ohjaus- ja opetushenkilöstön osaaminen. Osalla perusopetuksen ja toisen asteen järjestäjistä ei ollut opinto-ohjauksen työtehtävissä yhtään opinto-ohjaajan kelpoisuuden täyttävää työntekijää.

Nivelvaiheyhteistyö

Perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen järjestäjien välinen yhteistyö toimii parhaiten haku- ja hakeutumisvaiheen toiminnoissa sekä jatko-opintojen tavoitteita ja sisältöjä koskevassa tiedonvaihdossa. Lukiokoulutuksen järjestäjien mukaan yhteistyö opiskelijoita koskevassa tiedonsiirrossa toimii perusopetuksen kanssa melko hyvin, mutta ammatillisen koulutuksen järjestäjät arvioivat yhteistyön toimivuuden selkeästi heikommaksi. Ammatillisen koulutuksen järjestäjät arvioivat myös ohjauksen kehittämiseen liittyvän yhteistyön perusopetuksen kanssa toimivan hieman heikommin kuin lukiokoulutuksen järjestäjät.

Yhteistyö nuorisopalvelujen kanssa koettiin perusopetuksen ja toisen asteen koulutuksen järjestäjien keskuudessa yhtä toimivaksi. Ammatillisen koulutuksen järjestäjät kokivat yhteistyön TE-palvelujen ja ohjaamojen kanssa selkeästi toimivammaksi kuin perusopetuksen ja lukiokoulutuksen järjestäjät.

Tietojen luovuttaminen etsivälle nuorisotyölle toteutuu kokonaisuudessaan melko hyvin, mutta osalla perusopetuksen ja toisen asteen järjestäjistä tämä toteutuu vain kohtalaisesti tai huonosti.

Alueelliseen verkostoyhteistyöhön on tärkeää luoda nivelvaiheita, nuorten siirtymiä, tiedonsiirtoa ja alueellista kehittämistä entistä paremmin tukevia toimintamalleja.

Yhteishaun ja muiden koulutukseen hakeutumismuotojen toimivuus

Yhteisvalinnan hakumenettelyt lukiokoulutukseen ja ammatilliseen koulutukseen toimivat hyvin. Opetuksen ja koulutuksen järjestäjät olivat pääosin tyytyväisiä myös toisen asteen koulutusten valintakriteereihin, opiskelijavalinnoista tiedottamiseen ja opiskelupaikan vastaanottamisen menettelyihin. Sen sijaan harkintaan perustuvan valinnan perusopetuksen järjestäjät kokivat hieman epäselvänä ja toivoivat siihen selkeämpiä ohjeita.

Opintopolku.fi-palvelun koettiin toimivan hyvin, joskin sen käytettävyyttä voitaisiin edelleen kehittää esimerkiksi koulutusten etsimiseen tarkoitettun hakutoiminnon sekä tietojen tallentamis- ja muokkausmahdollisuuksien osalta. Perusopetuksen järjestäjät kritisoivat sitä, että toisen asteen koulutuksen järjestäjät tallentavat tiedot hakuun tulevista opiskelupaikoista Opintopolku.fi-palveluun joskus liian myöhään tai niitä muutetaan liian lähellä hakuhetkeä. Tällä hetkellä kansalliset ohjeistukset mahdollistavat tietojen muuttamisen vielä muutamaa päivää ennen yhteishaun alkamista.

Järjestäjät toivoivat, että yhteishaun aikataulu olisi tiedossa mahdollisimman varhain syksyllä. Joillakin alueilla ongelmaksi on koettu se, että yhteishaku ajoittuu toistuvasti päällekkäin talvilomien kanssa.

Valintakriteerien osalta useat järjestäjät nostivat esille perusopetuksessa yksilöllistettyjen arvosanojen problematiikan. Yhteisvalinnassa yksilöllistettyjen oppimäärien arvosanat ovat samanarvoisia ei-yksilöllistettyjen kanssa, mikä järjestäjien mukaan asettaa hakijat eriarvoiseen asemaan. Yksilöllistetyillä arvosanoilla hakevat opiskelijat voivat myös päätyä opintoihin, joihin heillä ei ole riittäviä valmiuksia, mikä puolestaan voi johtaa opintojen keskeyttäisiin. Yksilöllistettyjen oppimäärien arvosanat tulisi ottaa huomioon valinnassa.

Ammatilliseen koulutukseen jatkuvan haun kautta opiskelemaan tulleet opiskelijat kokivat hakemisen olleen sujuvaa ja opiskelijavalinnasta tiedottamisen toimivaa. Arvioinnin mukaan kehittämistarpeita on kuitenkin valintaperusteista tiedottamisesta sekä hakeutumisasiheeseen neuvonnassa ja ohjauksessa. Myös jatko-ohjausta niissä tilanteissa, joissa hakijaa ei valita hakemaansa koulutukseen tai oppilaitoksessa ei ole tarjolla hakijalle soveltuvaa koulutusta, tulee kehittää.

Opiskelijoiden kokemukset kiusaamisesta ja oppimiseen liittyvistä vaikeuksista

Opiskelijat, jotka olivat peruskouluaikana joutuneet toistuvasti kiusaamisen kohteeksi tai joilla oli kokemuksia oppimiseen liittyvistä vaikeuksista, kokivat ohjauksen saataavuuden ja saavutettavuuden sekä tarvevastaavuuden peruskouluaikana muita heikomiksi. He myös kokivat itsetuntemuksensa sekä tiedonhankinta- ja päätöksentekotaitojensa kehittyneen peruskoulussa heikommin kuin muut.

Kokemukset kiusaamisesta ja oppimiseen liittyvistä vaikeuksista heijastuvat myös perusopetuksen jälkeiseen opiskeluun, kuten opintoihin kiinnittymiseen ja ryhmäytymiseen. Peruskouluaikana toistuvasti kiusaamisen kohteeksi joutuneet opiskelijat kokivat nykyisissä opinnoissaan enemmän ongelmia, eivätkä tunteneet olevansa yhtä kiinteästi osa opiskelijaryhmää kuin ne, joilla kiusaamiskokemuksia ei ollut.

Kehittämissuosituksen

1. Ohjauksen eri muotoja on kehitettävä edelleen

- Ryhmäohjausta ja vertaisohjausta tulee kehittää ja hyödyntää aktiivisemmin osana ohjausta.
- Teknologiaa ja digitalisaation mahdollisuuksia tulee hyödyntää systemaattisemmin.
- Perusopetuksessa luokkamuotoista ohjausta tulee kehittää tukemaan entistä paremmin oppilaiden jatko-opintoihin ja uravalintoihin liittyvää pohdintaa ja suunnittelua.
- Opinto-ohjaajien perus- ja täydennyskoulutuksessa tulee varmistaa, että ohjaajat hankkivat riittävät valmiudet erilaisiin ohjauksen muotoihin ja työtapoihin.

2. Erilaisiin jatko-opintopaikkoihin liittyvää tietoa ja tutustumismahdollisuuksia on lisättävä

- Erityisesti valmentaviin ja valmistaviin sekä vapaan sivistystyön koulutuksiin ja nuorten työpajoihin liittyvää tiedottamista ja tutustumismahdollisuuksia tulee lisätä perusopetuksessa.
- Valmentavissa, valmistavissa ja vapaan sivistystyön koulutuksissa on varmistettava opiskelijoille mahdollisuus tutustua jatko-opintopaikkoihin ja saada tietoa työelämästä.

3. Työelämään tutustumista ja valinnaisaineita on kehitettävä tukemaan paremmin jatko-opintoihin ja uravalintoihin liittyvää suunnittelua

- TET-jaksojen sisältöä ja toteutusta tulee kehittää menetelmällisesti niin, että ne tukevat entistä paremmin oppilaiden oppimista, itsetuntemusta sekä jatko-opintojen ja uravalintojen suunnittelua.
- Myös valinnaisaineiden merkitystä jatko-opintojen ja uravalintojen suunnittelussa tulee selkeyttää oppilaille.

4. Perusopetuksen jälkeisten opintojen alkuvaiheessa on painotettava opintojen henkilökohtaista suunnittelua ja urasuunnittelutaitojen kehittämistä

- Opintojen alkuvaiheessa tulee varmistaa, että opiskelijat saavat riittävästi ohjausta opintojen suunnitteluun sekä henkilökohtaisen opiskelusuunnitelman tai osaamisen kehittämissuunnitelman laatimiseen. Suunnitelman laadinnan ja seurannan menettelyt tulee kirjata järjestäjän ja koulujen tai oppilaitosten ohjaussuunnitelmaan.
- Opintojen alkuvaiheessa on kartoitettava ja tunnistettava opiskelijan mahdolliset erityistarpeet ja huomioitava ne ohjauksessa ja opintojen suunnittelussa.

5. Ohjauksen tulee olla koko koulu- tai oppilaitosyhteisön tehtävä

- Kaikki ohjaavat -periaate tulee konkretisoida opetuksen ja koulutuksen järjestäjien ohjaussuunnitelmassa. Periaatetta tulee konkretisoida ja vahvistaa myös opetussuunnitelmien perusteiden kehittämistyössä sekä muissa ohjausta koskevissa säädöksissä.
- Oppilaille tulee antaa perusopetuksessa aineenopetuksen ja opinto-ohjauksen yhteistyönä enemmän tietoa eri oppiaineiden merkityksestä jatko-opintoihin ja urasuunnitteluun.

6. Keinoja kiusaamisen ehkäisemiseksi on tehostettava

- Toimia oppilaiden ja opiskelijoiden hyvinvoinnin ja yhteisöllisyyden edistämiseksi ja kiusaamisen ehkäisemiseksi tulee tehostaa.
- Moniammatillisena ja monialaisena yhteistyönä on pidettävä huoli, että opetuksen ja koulutuksen järjestäjillä on suunnitelma ja toimintamallit kiusaamisen, häirinnän ja väkivallan estämiseksi sekä siihen puuttumiseksi.
- Oppilaitosjohdon ja henkilökunnan osaaminen kiusaamiseen ehkäisyyn ja puuttumiseen tulee varmistaa.

7. Opiskelijoiden yhteisöllisyyttä on vahvistettava

- Toisen asteen koulutuksen alkuvaiheessa tulee vahvistaa opiskelijoiden ryhmäytymistä sosiaalisen kiinnittymisen ja yhteisöllisyyden tukemiseksi.
- Sosiaalisen kiinnittymisen merkitys on tärkeä huomioida kaikissa oppimisympäristöissä, myös digitaalisissa ja työelämän oppimisympäristöissä.
- Osana yhteisöllisyyden tukemista ja kiusaamisen ehkäisyä opinto-ohjauksessa tulee kehittää pienryhmä- ja vertaisohjauksen muotoja.

8. Riittävät resurssit ohjaukseen tulee varmistaa

- Erityisesti perusopetuksessa ja toisella asteella on kiinnitettävä huomiota ohjauksen resurssien riittävyyteen suhteessa oppilas- ja opiskelijamäärään sekä ohjauksen tavoitteisiin.
- Resurssien riittävyys tulee varmistaa myös erityistä tukea tarvitsevien ja vieraskielisten oppilaiden ja opiskelijoiden ohjauksessa.

9. Kaikilla järjestäjillä tulee olla ohjaussuunnitelma

- Opetuksen ja koulutuksen järjestäjillä tulee olla kaikki sen koulutukset kattava ohjaussuunnitelma, jossa kuvataan ohjauksen järjestämisen rakenteet, toimintatavat, työn- ja vastuunjako sekä arviointi- ja kehittämistyö. Suunnitelmassa on kuvattava myös siirtymiin ja nivelvaiheyhteistyyöhön liittyvät toiminnot.
- Ohjaussuunnitelman toteutumista ja toimivuutta on seurattava, arvioitava ja kehitettävä säännöllisesti.

10. Ohjauksen arviointia ja kehittämistä on lisättävä

- Opetuksen ja koulutuksen järjestäjän tulee linjata ohjauksen ja nivelvaihetointojen säännölliseen arviointiin ja kehittämiseen toimintamalli, joka sisällytetään esimerkiksi ohjaussuunnitelmaan ja jonka toteutumista seurataan.
- Kansallisella tasolla on tarpeen kehittää toimintamalli ja indikaattorit ohjauksen tilan säännölliseen seuraamiseen. Myös hyvän ohjauksen kriteerejä tulee kehittää ja päivittää säännöllisesti.

11. Koulutukseen hakua ja valintaa sekä tiedonsiirtoa on kehitettävä

- Nivelvaiheissa on varmistettava, että nuorta koskeva tarpeellinen tieto liikkuu sujuvasti opetuksen ja koulutuksen järjestäjien välillä. Tämä edellyttää kansallisten tietojärjestelmien edelleen kehittämistä.
- Oppilaan kielelliset valmiudet, oppimiseen liittyvät vaikeudet ja yksilöllistetyt oppimäärät tulee huomioida ohjauksessa ja opintoihin hakeutumisvaiheessa, jotta nuori pääsee jatkamaan opiskeluaan sellaisissa opinnoissa, jotka vahvistavat hänen itsetuntoaan ja oppimisen motivaatiotaan sekä selkeyttävät hänen tulevaisuuden suunnitelmiaan. Perusopetuksessa yksilöllistettyjen oppimäärien arvosanat tulee ottaa huomioon opiskelijavalinnoissa.
- Jatko-opintopaikkojen ylläpitämät tiedot – kuten opintotarjonta ja tieto mahdollisesta pääsykokeesta – tulee tallentaa Opintopolku.fi-palveluun hyvissä ajoin ennen yhteisvalinnan käynnistymistä.
- Lisäopetukseen, ammatilliseen koulutukseen valmentavaan koulutukseen sekä lukio-koulutukseen valmistavaan koulutukseen hakemisen aikataulua tulee kehittää niin, että tieto opiskelijavalinnan tuloksista saataisiin aikaisemmin.
- Perusopetuksen järjestäjille tulee antaa enemmän tietoa ja ohjeistusta harkintaan perustuvasta valinnasta toisen asteen koulutuksiin.
- Ammatillisen koulutuksen järjestäjien tulee kehittää jatkuvan haun kautta hakevien opiskelijoiden jatko-ohjausta niissä tilanteissa, joissa hakijaa ei valita hakemaansa koulutukseen tai oppilaitoksessa ei ole tarjolla hakijalle soveltuvaa koulutusta.

12. Yhteistyötä nivelvaiheissa on tiivistettävä ja koulutustarjontaa kehitettävä

- Nivelvaiheyhteistyöhön on luotava nuorten siirtymiä, tiedonsiirtoa ja alueellista kehittämistä entistä paremmin tukevia toimintamalleja.
- Yhteistyötä on kehitettävä erityisesti siirtymissä valmistaviin ja valmentaviin koulutuksiin, vapaan sivistystyön koulutuksiin ja nuorten työpajoille sekä siirtymissä niistä eteenpäin.
- Nivelvaiheen koulutusten alueellista tarjontaa ja saatavuutta on parannettava, jotta voidaan vastata kaikkien nuorten tarpeisiin. Koulutustarjontaa ja saatavuutta on tarkasteltava kokonaisuutena niin, että alueen toimijoilla on yhteinen näkemys koulutustarpeista ja nuorten siirtymien tukemisesta ja näihin liittyvien palvelujen koordinoimisesta ja kehittämisestä.

KARVI

Kansallinen koulutuksen
arviointikeskus
PL 28 (Mannerheiminaukio 1 A)
00101 HELSINKI
kirjaamo@karvi.fi
vaihte: 029 533 5500
karvi.fi

Tiivistelmä perustuu julkaisuun
Goman, J., Rumpu, N., Kiesi, J., Hietala, R.,
Hilpinen, M., Kankkonen, H., Kjälman, I-O.,
Niinistö-Sivuranta, S., Nykänen, S., Pantsar, T.,
Piilonen, H., Raudasoja, A., Siippainen, M.,
Toni, A., & Vuorinen, R. 2020.
Vaihtoehtoja, valintoja ja uusia alkuja
– Arviointi nuorten opintopoluista ja
ohjauksesta perusopetuksen ja toisen
asteen nivelvaiheessa.